

Rikosseuraamuslaitoksen lausunto (Lausuntopyyntö HE 13/2022)

Lakivaliokunta on pyytänyt Rikosseuraamuslaitokselta lausuntoa koskien hallituksen esitystä eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi (HE 13/2022). Käsittelyyn on yhdistetty kansalaisaloite KAA 2/2019 vp sekä lakialoitteet LA 24/2020 vp ja LA 96/2020 vp. Rikosseuraamuslaitos lausuu ainoastaan ehdotettujen muutosten vaikutuksesta rangaistusten täytäntöönpanoon.

Vankeuslakiin tehtävien, lähinnä teknisluonteisen muutosten osalta Rikosseuraamuslaitos pitää esitettyjä muutoksia perusteltuna.

Esityksessä on arvioitu ehdotettujen muutosten taloudellisia vaikutuksia rangaistusten täytäntöönpanoon. Ehdotettujen muutosten arvioidaan kasvattavan vankilukua. Täytäntöönpanon kustannusten lisääntymisestä on arvioitu aiheutuvan noin 4,5 miljoonaa euroa lisäkustannuksia vuodessa. Arvio on suuntaa antava ja siihen liittyy edelleen useita epävarmuustekijöitä. Ei ole mahdollista arvioida tarkkaan, kuinka suurta vankimäärän kasvua ehdotetut muutokset käytännössä merkitsisivät. Tämä johtuu useasta seikasta.

Ensinnäkin rangaistuksista päättävät riippumattomat tuomioistuimet. Hallituksen esitykseen ja muihin valmisteluasiakirjoihin sisältyvällä lausumilla voidaan arvioida olevan oikeuskäytäntöä jossain määrin ohjaavaa vaikutusta, mutta on hyvin vaikea sanoa kokonaisuutena, kuinka suurta rangaistuskäytännön muutosta esitys toteutuessaan merkitsisi.

Toiseksi esityksiin sisältyvissä ehdotuksissa ei ole kysymys pelkästään ennakoidusta rangaistustason noususta, vaan myös merkittävistä muutoksista seksuaalirikosten eri tekemuotojen soveltamisessa. Kun tekoja siirtyy arvioitavaksi aikaisempaa törkeämpien tekemuotojen mukaisesti, on vaikeaa ennakoita, vastaavatko näistä aikaisemmin lievemiksi arvioiduista rikoksista tuomittavat rangaistukset jatkossa törkeämmästä tekemuodosta tuomittavien rangaistusten entistä keskitasoa vai jäävätkö ne sen alle.

Kolmanneksi nykyinen rangaistuskäytäntö, joka on otettava laskelmien pohjaksi, ei liene vielä täysin vakiintunutta edellistenkään uudistusten jälkeen. Lainmuutokset, joilla lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistus korotettiin neljästä kuuteen vuoteen vankeutta ja säädettiin törkeää lapsenraiskausta koskeva rangaistussäännös, tulivat voimaan huhtikuussa 2019. Taloudellisten vaikutusten arvioitiin syntyvän aikaisintaan vuonna 2020, jolta ei vielä ole tilastotietoja tuomituista rangaistuksista, ja täysimääräisinä vaikutukset tuntuisivat vasta sen jälkeisinä vuosina (HE 212/2018 vp s. 34).

Tässä lausunnossa esitettäviin laskelmiin liittyy siten useita epävarmuustekijöitä ja kustannusarvioita voidaan pitää sen vuoksi lähinnä suuntaa antavina. Lisäksi todettakoon, että täytäntöönpanoviranomaisen toiminnan on oltava ennakoivaa. Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa seksuaalirikoslainsäädännön uudistaminen

tarkoittaa seksuaalirikollisille suunnattujen arviointi-, valvonta-, verkostoyhteistyö- ja kuntoutusresurssien kohdentamista uudelleen. Esitetty HTV-arvio aliarvioi tältä osin todellisia kustannuksia.

Perusmuotoisesta raiskauksesta ja sen yrityksestä tuomittiin vuonna 2019 ehdottomaan vankeuteen 69 tapauksessa keskimäärin 26,1 kuukaudeksi. Jos lähdetään olettamasta, että langettavien raiskaustuomioiden määrä kasvaisi 50 % ja siitä, että ehdottomien vankeusrangaistusten suhteellinen määrä muihin rangaistuksiin (oikeudessa tuomittuja 150 / ehdottomaan vankeuteen tuomittuja 72 = 48 %) pysyisi samana, uusia ehdottomia vankeusrangaistuksia raiskauksesta tuomittaisiin vuosittain 33, jolloin vankeuskuukausia tulisi lisää ($33 \times 26,1 =$) 861. Raiskausrikosten uusimisprosentti on vuosina 2014–2019 ollut keskimäärin 29. Tämän perusteella aikuisiin ja 16 vuotta täyttäneisiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevat laskelmat voidaan perustaa arvioon, että rangaistuksista suoritetaan vankilassa 60 %, joten uusia vankikuukausia tulisi 516.

Törkeästä raiskauksesta ja sen yrityksestä tuomittiin vuonna 2019 ehdotonta vankeutta 34 tapauksessa keskimäärin 50,1 kuukautta. Törkeänä raiskauksena ei enää lähtökohtaisesti tuomittaisi kuuttatoista vuotta nuorempiin lapsiin kohdistuneita rikoksia, jotka tuomittaisiin lapsenraiskauksena tai törkeänä lapsenraiskauksena. Tämä voidaan olettaa vähentävän sekä törkeinä raiskauksina tuomittavien rikosten lukumäärää että niistä tuomittavan keskimääräisen rangaistuksen kestoja. Tilastokeskuksen rikos- ja pakkokeinotilaston mukaan raiskausrikosten uhreista 11 prosenttia oli alle 15-vuotiaita ja 51 prosenttia 15–24-vuotiaita. Koska tarkempia tietoja ei ole saatavissa, ei kuuttatoista vuotta nuorempiin kohdistuneiden rikosten siirtymistä tuomittaviksi törkeistä raiskauksista lapsenraiskausrikoksiksi oteta jäljempänä olevissa vankilukuarvioissa huomioon kummankaan rikoksen osalta. Voidaan kuitenkin olettaa, että mainittu lainmuutos lisäisi jonkin verran vankikuukausia.

Törkeän raiskauksen soveltamisala laajenisi vakavaa väkivaltaa koskeviin tekoihin, jolloin niistä ei enää voitaisi tuomita kahden vuoden vähimmäisrangaistuksen vuoksi yleensä kuin ehdotonta vankeutta. Noin joka neljanteen raiskaustapaukseen on sisältynyt lyömistä, kuristamista tai pitempiä aikaista lyömistä tai muuta väkivaltaa (Rikollisuustilanne 2019, s. 73). Jos arvioidaan, että perusmuotoisista raiskauksista, joista on tuomittu ehdottomaan vankeuteen, kolmannes sisältää vakavaa väkivaltaa ja ne arvioitaisiin jatkossa törkeiksi, kasvaisi törkeistä raiskauksista tuomittujen määrä vankeudessa ($69 \times 1/3 =$) 23:llä, mikä lisäisi törkeistä raiskauksista tuomittavia vankeuskuukausia ($23 \times 50,1 =$) 1152:lla, joista suoritettaisiin vankilassa 60 % eli 691 kuukautta. Perusmuotoisina raiskauksina tuomitut vankikuukaudet vähenisivät vastaavasti eli ($(23 \times 26,1)(60 \%) =$) 360 kuukaudella, joten vankikuukausia tulisi tämän lainmuutoksen johdosta lisää arviolta yhteensä 331.

Lapseen kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistavuuden ala ei laajenisi, sillä nykyisinkin rangaistavia ovat kaikki lapseen kohdistuvat seksuaaliset teot, jotka ovat omiaan

vahingoittamaan tämän kehitystä, lapsen vapaaehtoisuutta erikseen arvioimatta. Poikkeuksena tästä on lasta seksuaalisesti esittäviä kuvia koskeva rangaistavuuden alan laajennus, mutta tämän ei arvioida vaikuttavan merkittävästi vankilukuun. Arvioitujen vankilukuvaikutusten kannalta olennaista on sen sijaan se, että osa nykyisin pelkkänä perusmuotoisena tai törkeänä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä rangaistavista teoista olisi jatkossa rangaistavia lapsenraiskauksena. Tämä korottaisi näiden rikosten vähimmäisrangaistuksen neljästä kuukaudesta tai yhdestä vuodesta kahteen vuoteen vankeutta.

On siten ennakoitavissa, että sukupuoliyhteyden sisältävistä nykyisin lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä tai törkeänä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä tuomittavista teoista jatkossa tuomittavien vankeuspäivien määrä lisääntyisi jonkin verran. Ensinnäkin kaikki alle 16-vuotiaaseen kohdistuneet sukupuoliyhteydet tuomittaisiin jatkossa lähtökohtaisesti lapsenraiskauksina silloinkin, kun tekoihin ei sisälly nykyisessä raiskaussäännöksessä tarkoitettua pakottamista tai avuttoman tilan hyväksikäyttöä. Lapsenraiskaussäännöksen tunnusmerkistö ei myöskään edellyttäisi sitä, että teko arvioidaan yksittäistapauksessa myös kokonaisuutena arvostellen törkeäksi.

Osiassa 2.3.2 mainitun Krimon tutkimusraportin perusteella voidaan päätellä, että nykyisin on tuomittu ehdolliseen vankeuteen teoista, jotka jatkossa täyttäisivät lapsenraiskauksen tunnusmerkistön. Vuosina 2017-2018 törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ainoana rikoksena tuomituista 55/70 (79 %) on ollut ehdollista vankeutta ja näistä 41/55 teossa tekotapana on ollut sukupuoliyhteys. Ehdottomiin vankeusrangaistuksiin tuomituista 12/15 teossa tekotapana on ollut sukupuoliyhteys. Näin ollen sukupuoliyhteyden sisältävistä törkeistä lapsen seksuaalisista hyväksikäytöistä tuomitaan ainoana rikoksena nykyisin 12/53 eli 23%:ssa ehdotonta ja 41/53 eli 77 %:ssa ehdollista vankeutta. Tyyppiesimerkki tapauksista, joissa nykyisin tuomitaan ehdollista vankeutta, on yksittäinen kerta, jolloin noin 20-vuotias mies on ollut sukupuoliyhteydessä 13-15-vuotiaan tytön kanssa omassa asunnossaan. Tekijä ja uhri tunsivat toisensa entuudestaan netistä tai kavereiden kautta. Törkeänä tuomittiin 33/39 sukupuoliyhteyden sisältäneistä alle 13-vuotiaisiin kohdistuneista hyväksikäytöistä. Näistä 12 (36 %) rangaistuksena oli ehdollinen vankeus (+ mahdollinen oheisseuraamus), 1 (3 %) jätettiin rangaistukseen tuomitsematta ja 20 (61 %) tuomittiin ehdottomaan vankeuteen.

Tarkasteltaessa edellä mainitun Krimon tutkimusraportin työversion 19 oikeustapausta, joissa tuomittiin ehdolliseen vankeuteen sukupuoliyhteyden sisältävistä teoista (s. 37-39), voidaan arvioida, että näistä lapsenraiskauksina ja ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittaisiin jatkossa 4/19 (tapaukset 5, 6, 8 ja 10) eli 21 %:ssa. Tapauksista 10:ssä (1, 2, 4, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19) tekijä oli alle 18-vuotias, yhdessä (7) syyntakeeton ja kahdessa (16 ja 17) rangaistus tuomittiin ehdollisena vastaajan psyykkisen terveydentilan vuoksi. Vuonna 2018 tuomituista 107 törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä 75 eli 70 % sisälsi sukupuoliyhteyden ja näistä

ehdolliseen vankeuteen voidaan edellä todetun perusteella arvioida tuomitun 58 eli 77 %. Kun tämän pohjalta oletetaan, että ehdolliseen vankeuteen tuomituista sukupuoliyhteyden sisältävistä teoista 12 eli 21 % tuomittaisiin jatkossa lapsenraiskauksina ehdottomaan vankeuteen ja vähimmäisrangaistuksen korottamisen vuodesta kahteen vuoteen vuoksi rangaistusten kesto pitenisi 36,3 kuukaudesta keskimäärin 6 kuukautta eli 42,3 kuukauteen, tuomittaisiin vankeuskuukausia lisää 508. Kun lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa uusimisriski on erittäin pieni, voidaan laskelma vankilassa suoritetuista kuukausista perustaa ensikertalaisina suoritettaviin rangaistuksiin, joten vankikuukausia tulisi lisää 254 kuukautta.

Edellä esitettyjen arvioiden perusteella esitys lisäisi vankeusvuosia yhteensä 92:lla ((516 + 331 + 254 =) 1 101 kuukautta / 12). Vuonna 2019 vankeja oli 1,4 yhtä Rikosseuraamuslaitoksen henkilötyövuotta kohden. Henkilöstön lisätarve lisääntyneestä vankimäärästä johtuen olisi $92/1,4 = 65,7$ henkilötyövuotta (á 51 500 euroa) eli esitys lisäisi Rikosseuraamuslaitoksen palkka-menoja 3,384 miljoonaa euroa.

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon vuosikustannukset olivat vuonna 2020 keskimäärin 8 363 euroa /vanki pl. henkilöstön palkat ja toimitilakustannukset.

Vankeusvuosien kasvaessa 92:lla esitys lisäisi Rikosseuraamuslaitoksen muita menoja siten noin 769 000 euroa. Menot sisältävät mm. vankien ruokahuollon ja toiminnan järjestämisen ml. maksettavat toimintarahat ja käyttörahat. Yhteensä esityksen voidaan arvioida lisäävän vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon vuosittaisia kustannuksia noin 4,153 miljoonaa euroa (25.40.01).

Ehdottomien vankeusrangaistusten jonkin verran lisääntyessä vähennyksenä voitaisiin jossain määrin ottaa huomioon yhdyskuntapalvelun käytön vähentymisestä aiheutuva säästö, mutta oletettavasti ehdollisten vankeusrangaistusten lisääntyessä ja pidentyessä yhdyskuntapalvelua käytettäisiin ehdollisen vankeuden tehosteena muissa tapauksissa ja myös itsenäisenä seuraamuksena nykyistä enemmän. Kustannuslisäysten suuruusluokka olisi arviolta muutamia kymmeniä tuhansia euroja vuodessa.

Taloudellisten vaikutusten arvioidaan syntyvän aikaisintaan vuonna 2023 ja täysimääräisinä vaikutukset tuntuisivat muutamana sen jälkeisenä vuonna.

Lakimies

Heidi Lokasaari

Rikosseuraamuslaitoksen
keskushallintoyksikkö